

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

Павлик Надія Павлівна

УДК 37.018.3+376.64+376.56

Психолого-педагогічні умови організації процесу виховання у притулку для
неповнолітніх

13.00.07 – теорія і методика виховання

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Київ 2007

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Житомирському державному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Сейко Наталія Андріївна,
Житомирський державний
університет імені Івана Франка,
доцент кафедри соціальної педагогіки та
педагогічної майстерності.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Семиченко Валентина Анатоліївна,
Центральний інститут післядипломної
педагогічної освіти АПН України,
проректор з наукової роботи;
кандидат педагогічних наук, доцент
Ковчина Ірина Михайлівна,
Національний педагогічний університет імені
М.П. Драгоманова, доцент кафедри соціальної
педагогіки.

Провідна установа: Вінницький державний педагогічний університет
імені М. Коцюбинського, кафедра педагогіки,
Міністерство освіти і науки України, м. Вінниця.

Захист відбудеться "11" січня 2007 року о 16⁰⁰ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.09 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розісланий "8" грудня 2006 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради О.Л. Шевнюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Серед пріоритетів державної політики щодо соціального захисту дітей та молоді та організації навчально-виховного процесу в закладах державного влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених піклування батьків, визначено домінантність сімейних форм виховання, реінтеграцію безпритульних дітей, децентралізацію системи соціального захисту дітей як засобу гуманізації та демократизації суспільного життя (Конвенція ООН про права дитини, Закони України „Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування” і „Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей”).

Особливої значущості набуває проблема організації життєдіяльності дитини в період вилучення її з кризової ситуації (вулиці, асоціальної сім'ї) та визначення державних форм влаштування з огляду на стрімкі зміни всіх сфер життя суспільства, що супроводжується швидким розвитком науково-технічної галузі, екологічними і техногенними кризами, стійкою стратифікацією населення та нестабільністю його соціального захисту. Відповідно зростає значущість людського капіталу, необхідність діяльності професіоналів, здатних плідно оперувати великими обсягами інформації, генерувати нові ідеї та творчо втілювати їх у життя, керувати та співпрацювати з іншими, гармонізувати власну життєдіяльність.

Велика кількість природних (зростання смертності внаслідок погіршення екологічної ситуації, поширення невиліковних хвороб, погіршення якості життя тощо), соціальних (збільшення кількості розлучень, поширення алкоголізму та наркоманії та ін.) і культурних (знецінення сім'ї, взаємне відчуження школи, сім'ї та громадськості і т.д.) чинників зумовлюють поширення явища соціального сирітства – коли діти юридично або фактично опиняються поза просоціальним виховним впливом небайдужих, близьких дорослих. На державному рівні усвідомлюється

нагальна потреба задоволення запитів дитини в її соціальній компетентності, що гармонійно поєднує психічне здоров'я та успішну просоціальну діяльність на основі взаємодії з іншими.

Важливу роль у системі державного влаштування соціальних сиріт в Україні виконує притулок для неповнолітніх. Його завданням є короткотермінове утримання дитини, що потрапила в кризову ситуацію, з метою направлення її до подальшого постійного місця проживання. При цьому на працівників притулку покладаються задачі: 1) психологічної, соціальної, педагогічної діагностики дітей; 2) створення та втілення програми реабілітації основних сфер життєдіяльності дитини на основі отриманих діагностичних результатів; 3) направлення дитини до закладу (або сім'ї), що максимально забезпечить її нормальний розвиток. Такі обов'язки вимагають від працівників притулку особливих моральних якостей особистості, ґрунтовної науково-практичної підготовки, забезпеченості методичною базою.

Роль сімейного середовища у формуванні особистості дитини, його детермінантність, цінність та незамінність для просоціального виховання та соціалізації дітей розглядали у своїх працях А. Капська, А. Макаренко, А. Мудрик, Г. Овчарова, М. Стельмахович, В. Сухомлинський, М. Фіцула. Проблемою визначення категорії дитячої безпритульності займалися вітчизняні та зарубіжні науковці А. Адлер, С. Бадора, В. Виноградова-Бондаренко, Л. Волинець, М. Гернет, А. Зінченко, М. Левітіна (Маро), П. Люблінський, С. Познишев, В. Рубінштейн, Д. Футтер. Психічні та фізіологічні особливості розвитку дітей в умовах депривації (в закритих закладах державного влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування) були предметом дослідження І. Дубровіної, Є. Захарченко, Т. Землянухіної, Н. Карасевої, В. Корнєвої, Й. Лангмейера, М. Лісіної, З. Матейчик, В. Мухіної, А. Прихожан, А. Ружської, О. Тимошенко, Н. Толстих. У деяких дослідженнях висвітлено особливості виховання дітей із неблагополучних, алкоголезалежних, неповних сімей, що складають

середовище поповнення соціальних сиріт (І. Белінська, А. Відченко, С. Воронова, В. Галузинський, Л. Девіс, Л. Ковальчук, Т. Колесіна, Н. Максимова, Е. Максимович, С. Нечай). Результати аналізу сучасних підходів до проблеми організації виховного процесу у притулку для неповнолітніх дозволяють розробити технології виховання дітей, що утримуються в школах-інтернатах, дитячих будинках (Л. Канішевська, Б. Кобзар, Є. Постовойтов, В. Слісаренко, Т. Шатохіна, В. Яковенко). Упродовж останніх десятиліть з'явилися дослідження, в яких розглядаються проблеми створення та подальшого методичного забезпечення альтернативних закладів нового типу – прийомних сімей, фостерних сімей, дитячих будинків сімейного типу, кризових центрів, реабілітаційних центрів, притулків різних типів (С. Бадора, Г. Бевз, М. Дубровська, В. Зарецький, С. Коношенко, Г. Лактіонова, Д. Мажець, В. Ослон, І. Пеша, О. Романовська, І. Смородіна, А. Холмогорова).

Однак проблема науково-педагогічного забезпечення діяльності притулків для неповнолітніх практично не вирішувалася. Предметом дослідження науковців ще не були психолого-педагогічні умови реінтеграції та виховання безпритульних дітей. Актуальність роботи зумовлена спрямованістю її результатів на вирішення суперечностей між: проголошеними на державному рівні цілями формування соціально компетентної особистості та нерозробленістю шляхів їх досягнення; усвідомленням спеціалістами необхідності вдосконалення державних форм влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених піклування батьків, та відсутністю у теорії виховання положень щодо психолого-педагогічних умов виховання та науково-методичного супроводу дітей у притулках.

Актуальність проблеми та її недостатня розробленість у психолого-педагогічній літературі та практиці зумовили вибір теми дисертаційного дослідження *„Психолого-педагогічні умови організації процесу виховання у притулку для неповнолітніх”*.

Зв'язок роботи з науковими програмами і темами. Дисертаційне дослідження є складовою комплексної наукової теми кафедри педагогіки

Житомирського державного університету імені Івана Франка „Формування професійної майстерності майбутнього вчителя в умовах освітньої інтеграції”. Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 4 від 25 листопада 2002 р.) та узгоджено Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології АПН України (протокол № 5 від 25 травня 2004 р.).

Об’єкт дослідження: організація виховного процесу в притулку для неповнолітніх.

Предмет дослідження: психолого-педагогічні умови оптимізації процесу виховання неповнолітніх у притулку.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність психолого-педагогічних умов організації виховного процесу в притулку для неповнолітніх.

Гіпотеза дослідження полягає у тому, що процес виховання у притулку для неповнолітніх буде ефективним при врахуванні таких психолого-педагогічних умов:

- ретельна діагностика дитини на всіх етапах її перебування у притулку для неповнолітніх, що забезпечить створення індивідуального плану реінтеграції вихованців;
- активне навчіння вихованців притулку суспільно прийнятним формам поведінки, що забезпечить формування соціальної компетентності;
- реалізація виховних задач через індивідуальні форми діяльності, що сприятиме гармонізації суб’єктивного ставлення дитини до себе й інших.

Відповідно до мети і гіпотези дослідження було поставлено такі завдання:

- здійснити наукове уточнення понять „соціальне сирітство”, „дитяча безпритульність”, „вихованець притулку для неповнолітніх”, „психолого-педагогічні умови виховання у притулку для неповнолітніх”, „соціальна компетентність вихованця притулку”;

- визначити місце притулків для неповнолітніх у системі закладів державного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених піклування батьків;
- теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити психолого-педагогічні умови організації процесу виховання у притулку для неповнолітніх;
- розробити науково-методичний супровід формування соціальної компетентності вихованців притулку.

Методологічною основою дослідження є філософські положення про закони та категорії наукового пізнання, про єдність теорії і практики, діалектичну єдність загального, особливого та одиничного в педагогічній діяльності; фундаментальні положення концепції гуманізації освіти та соціального наuczіння; діяльнісний та особистісно орієнтований підходи до виховання; теорія соціальної компетентності. У дослідженні дотримано принципів науковості, об'єктивності, наступності, системності, історичного детермінізму.

Теоретичну основу дослідження становлять концептуальні положення міжнародних документів щодо захисту прав дитини, Закони України „Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування” і „Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей”; „Державна національна програма „Освіта” (Україна ХХІ століття)”, „Концепція національного виховання”, а також психолого-педагогічні дослідження з проблем: теоретичних основ виховання (І. Бех, А. Бойко, С. Гончаренко, В. Кремень, О. Сухомлинська та ін.); історичних аспектів організації опіки над дітьми (О. Анатолієва, А. Відченко, В. Виноградова-Бондаренко, А. Зінченко, О. Парашевіна, В. Покась та ін.); властивостей особистості та поведінки депривованих дітей (І. Дубровіна, Й. Лангмейер, З. Матейчик, В. Мухіна, А. Прихожан, А. Рузська, Н. Толстих та ін.); особливостей організації виховного процесу в закладах заступницької опіки (В. Галузинський, Б. Кобзар, С.

Коношенко, Г. Лактіонова, Є. Постовойтов, В. Слісаренко, В. Яковенко та ін.); соціально-педагогічних механізмів регулювання проблеми захисту прав дітей (С. Бадора, І. Зверєва, А. Капська, І. Пеша та ін.).

Методи дослідження:

– *теоретичні* (аналіз, синтез, порівняння, класифікація, систематизація, узагальнення) для виокремлення базових понять дослідження, вивчення історичного досвіду роботи у закладах державного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених піклування батьків, визначення основних тенденцій соціального захисту кризових категорій дітей в Україні, теоретичного обґрунтування системи психолого-педагогічних умов, узагальнення отриманих результатів теоретичного пошуку;

– *емпіричні* (педагогічний експеримент, моделювання, опитування, бесіда, спостереження, тестування) для встановлення причинно-наслідкових зв'язків досліджуваних категорій та явищ, визначення наявної ситуації розвитку об'єкту дослідження, побудови моделі психолого-педагогічних умов виховання у притулку, перевірки гіпотези дослідження, порівняння кількісних і якісних показників упровадження результатів дисертаційної роботи;

– *статистичні* (методи математичної статистики – критерій знаків G і критерій кутового перетворення Фішера χ^2) для порівняння одержаних результатів і перевірки їх вірогідності.

Організація дослідження здійснювалася у чотири етапи протягом 2001-2006 рр.

На першому етапі (2001-2002 рр.) – теоретико-аналітичному – здійснювався теоретичний аналіз проблеми у науковій літературі, аналізувалися підходи до організації роботи з кризовими категоріями дітей, сформульовано об'єкт, предмет, мета і завдання дослідження, висунуто загальну гіпотезу, означено програму подальшої роботи та методику її реалізації.

На другому етапі (2002-2004 рр.) – пошуково-діагностичному – вивчався наявний стан виховної роботи у притулку для неповнолітніх та інших закладах державного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених піклування батьків, виявлялися причини неспроможності наявної системи виховання у притулку щодо забезпечення підготовки дитини до подальшого життя; уточнювалися гіпотеза і завдання дослідження, визначалися методи виховної роботи.

На третьому етапі (2004-2005 рр.) – конструктивно-формуючому – розроблено та експериментально перевірено модель організації процесу виховання у притулку, психолого-педагогічні умови її забезпечення, розроблено методичний інструментарій виховної роботи. Здійснено порівняння отриманих результатів роботи у притулку з іншими закладами (дитячим будинком, школою-інтернатом).

На четвертому етапі (2005-2006 рр.) – узагальнюючому – проаналізовано, систематизовано та узагальнено отримані результати, перевірено їх валідність та надійність, остаточно оформлено дослідницькі матеріали.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі Житомирського обласного притулку для неповнолітніх, Горлівського міського притулку для неповнолітніх, Житомирської школи-інтернату I-II ступенів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, Денишівського дитячого дошкільного будинку для дітей сиріт і дітей, позбавлених піклування батьків, соціально-психологічного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка. Всього в експериментальному дослідженні взяли участь 156 вихованців дитячого будинку, 262 учні школи-інтернату, 125 вихованців притулку, 183 студенти.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що:

- *вперше* розкрито психолого-педагогічні умови організації виховного процесу в притулку для неповнолітніх; розроблено модель

формування соціальної компетентності вихованців притулку для неповнолітніх;

- *виокремлено* основні складові соціальної компетентності особистості вихованця притулку;
- *уточнено* причини, які впливають на кількість бездоглядних і безпритульних дітей;
- *обґрунтовано* й експериментально перевірено етапи становлення соціально компетентної особистості;
- *розроблено* науково-методичний супровід організаційно-виховної роботи з вихованцями притулків;
- *подальшого розвитку* набуло вивчення особистості та поведінки дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Теоретичне значення дослідження полягає у тому, що здійснений аналіз проблеми соціального виховання неповнолітніх у притулку в історико-педагогічному, психологічному, соціально-педагогічному аспектах сприяв загальній розробці концепції розвитку особистості дитини; розроблені психолого-педагогічні умови виховання соціальної компетентності неповнолітніх суттєво розширили теоретико-методологічні засади процесу виховання у притулку; обґрунтована модель збагатила наукові уявлення про можливості педагогічного опосередкування даного процесу.

Практичне значення дослідження полягає у розробці системи методів і форм виховної роботи у притулку для неповнолітніх; упровадженні моделі формування соціальної компетентності вихованців притулку для неповнолітніх; організації діяльності навчально-методичної лабораторії „ВНЗ – притулок для неповнолітніх”; підготовці та впровадженні навчально-методичних рекомендацій „Підготовка волонтерів до роботи з соціальними сиротами”; створенні спецкурсу „Вчимося жити, любити і дружити” для вихованців закладів державного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених піклування батьків; розробці матеріалів майстер-класу „Діти

поза виховним середовищем сім'ї” для спеціалістів закладів опіки та піклування.

Результати дослідження впроваджено в педагогічний процес Горлівського міського притулку для неповнолітніх (довідка №54 від 15.06.05), Житомирського обласного притулку для неповнолітніх (довідка №37 від 20.06.06), Житомирської школи-інтернату I-II ступенів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування (довідка №1185 від 23.06.06), Житомирського державного університету імені Івана Франка (довідка №341 від 19.06.06), Бердичівської експериментальної загальноосвітньої школи I-III ступенів №10 (довідка №120 від 18.11.06).

Результати дослідження доцільно використовувати при організації виховного процесу притулків для неповнолітніх, державних закладів опіки дітей-сиріт та дітей, позбавлених піклування батьків; при впровадженні форм сімейного виховання соціальних та біологічних сиріт; при підготовці студентів психолого-педагогічних спеціальностей вищих навчальних закладів всіх рівнів акредитації, а також у процесі підвищення кваліфікації педагогічних та соціальних працівників.

Вірогідність наукових результатів і висновків дослідження забезпечується теоретичним і методичним обґрунтуванням його вихідних положень, адекватністю використаних методів дослідження його меті та завданням, підтвердженням основних положень гіпотези результатами педагогічного експерименту, поєднанням кількісного і якісного аналізу результатів.

Апробація результатів дослідження здійснювалася на міжнародних науково-практичних конференціях: „Реформування соціальних служб в Україні: сучасний стан та перспективи” (м. Львів, 5-7 червня 2002 р.), „Формування професійної майстерності вчителя в умовах ступеневої освіти” (м. Житомир, 30-31 жовтня 2003 р.), „Актуальні проблеми особистісно орієнтованого навчально-виховного процесу в системі безперервної освіти” (м. Кременець – м. Київ, 13-15 травня 2004 р.), „Гуманізм та освіта” (м.

Вінниця, 21-23 вересня 2004 р.), „Менталитет славян и интеграционные процессы: история, современность, перспективы” (м. Гомель, 26-27 травня 2005 р.), „Ідея опіки дітей і молоді в історико-педагогічній науці” (м. Івано-Франківськ, 24-25 листопада 2005 р.), „Формування професійної компетентності вчителя в умовах європейської інтеграції” (м. Житомир, 28-29 листопада 2005 р.); „Чорнобильська катастрофа: 20 років потому (інтердисциплінарні аспекти)” (м. Житомир, 26-27 квітня 2006 р.); всеукраїнських наукових конференціях „Вища освіта України і Болонський процес” (м. Переяслав-Хмельницький, 20-21 квітня 2005 р.), „Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість” (м. Київ, 12-13 травня 2005 р.), „Проблеми соціалізації особистості у теорії та практиці сучасної науки” (м. Житомир, 28-29 вересня 2005 р.); щорічних звітних науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу Житомирського державного університету імені Івана Франка (2003-2006 рр.).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 17 одноосібних наукових праць, у тому числі 5 статей у фахових виданнях, затверджених ВАК України, видано 1 навчально-методичний посібник.

Структура дисертації визначається змістом і сутністю проблеми, метою та завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 255 сторінок, основний зміст викладено на 170 сторінках. Робота містить 30 таблиць на 33 сторінках, 30 рисунків на 30 сторінках, 19 додатків на 57 сторінках. Список використаної літератури охоплює 292 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету, гіпотезу, завдання, методи та теоретико-методологічну основу роботи, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення, подано відомості про апробацію і впровадження результатів дисертації.

У першому розділі – *„Теоретичні засади проблеми організації процесу виховання у притулку для неповнолітніх”* – представлено результати науково-теоретичного аналізу досліджуваної проблеми; розкрито практичний досвід організації виховної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування; вивчено особливості використання термінів „соціальні сироти”, „бездоглядні діти”, „безпритульні діти”, „діти вулиці”; проаналізовано причини та чинники виникнення та поширення безпритульності; досліджено існуючу в Україні систему державного влаштування дітей-сиріт, а також роль і місце притулків для неповнолітніх; розкрито методологічні засади та уточнено педагогічну сутність базових понять дослідження.

Відповідний розгляд, аналіз, порівняння історичного та сучасного досвіду роботи з безпритульними дітьми і дітьми-сиротами дав можливість виокремити спільні характеристики такої діяльності. До них належать: урахування впливу суспільного життя на особистість і поведінку безпритульної дитини; провідна роль активності та самодіяльності дитини; введення системи дитячого самоуправління; створення оригінальної системи заохочення; значна увага до особистості педагога. Зроблено висновок, що спільною особливістю виховання сиріт в різних закладах державного влаштування, що склалися історично, була спрямованість на підготовку дітей до майбутнього самостійного життя. На ранніх етапах розвитку заступницької опіки (до XX ст.) провідним завданням було надання дитині професії та досвіду роботи, початкової освіти для підвищення ефективності професійної діяльності. Починаючи з XX ст., провідна роль трудового

виховання була доповнена елементами патріотичного та громадянського. Загалом, сьогодні перед закладами державного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених піклування батьків постає завдання підготувати дитину до успішної реалізації всіх соціальних ролей, що знаходить своє відображення у компетентнісному підході до навчання і виховання. Його метою є підготовка соціально компетентної особистості – тобто реінтеграція дитини, позбавленої піклування батьків, до успішної життєдіяльності в умовах сучасного суспільства.

У дослідженні визначено особливості використання категорійно-понятійного апарату для позначення категорії дітей, які позбавлені піклування батьків (діти вулиці, безпритульні та бездоглядні діти, біологічні та соціальні сироти); що дозволяє виокремити три основні підходи: соціальний – зумовлений зовнішніми чинниками та статусом дитини, психологічний – визначений суб'єктивними переживаннями дитини та педагогічний – окреслений виховним впливом середовища на дитину.

Встановлено додаткові аспекти явища соціального сирітства: соціально-політичний (реалізація державної політики в галузі профілактики та ліквідації дитячої бездоглядності), нормативно-правовий (створення системи законодавчого захисту прав дітей), економічний (здійснення економічного захисту населення), культурологічний (формування у громадськості відповідального ставлення до виховання „своїх та чужих” дітей), соціокультурний (врахування впливу суспільних процесів на поведінку та особистість дітей), етнокультурний (наявність національних відмінностей у ставленні та подоланні безпритульності) та ін.

Виявлено та обґрунтовано причини поширення дитячої безпритульності та здійснено за рівнем їх впливу класифікацію чинників першого, другого, третього, четвертого порядку, які утворюють ієрархію. Доведено, що чинники першого порядку визначають вплив світових та державних тенденцій соціальної та економічної політики, екології, культури. Чинники другого порядку характеризують детерміновану попередніми

умовами можливість різних інститутів суспільства забезпечити повноцінну життєдіяльність громадян. Матеріальне становище сім'ї, наявність у ній соціальних та психологічних девіацій, психологічний клімат школи та інші мезофактори соціалізації складають чинники третього порядку. До чинників четвертого порядку відносяться суб'єктивні причини, які виділяють самі діти, характеризуючи або описуючи власні умови життя.

У дисертації представлено фактори, які затримують соціалізацію вихованців закритих закладів державного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених піклування батьків. Встановлення відмінностей у розвитку психічних якостей дітей-сиріт і дітей, що виховуються у сім'ях, дало підстави розглянути можливості та напрямки виховного впливу на дітей у притулку.

У другому розділі – *„Організація процесу виховання у притулку для неповнолітніх”* – на основі врахування результатів теоретичного аналізу сформульовано психолого-педагогічні умови та модель організації процесу виховання у притулку для неповнолітніх; описано хід та проаналізовано результати констатувального та формувального етапів експерименту.

Результатом психолого-педагогічної діяльності у притулку для неповнолітніх визначено формування соціально компетентної особистості вихованців. З цією метою дано визначення поняття соціальної компетентності як готовності вихованця до активної просоціальної самореалізації в усіх суспільно значущих сферах життя (шлюб, робота, громадська діяльність, дозвілля тощо). Встановлено, що внутрішню структуру компетентності складають: знання, уміння, пізнавальні та практичні навички, відношення (або ставлення), емоції, цінності, мотиви, потреби, цілі, поведінка. Охарактеризовано рівні та складові соціальної компетентності вихованців притулку всіх вікових груп (від 3 до 18 років) і визначено інструментарій експериментального дослідження, який дозволив розкрити рівень сформованості основних компонентів соціальної компетентності вихованців притулку.

В ході констатувального етапу експерименту респонденти були поділені на три вікові групи: дошкільники (3-6 років), молодші школярі (7-10 років), підлітки (11-15 років). Для визначення відмінностей у розвитку та поведінці вихованців притулку для неповнолітніх і закладів державного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, констатувальний етап дослідження проводився на базі притулків для неповнолітніх, дитячого будинку, школи-інтернату. Діагностичний інструментарій дослідження складали такі методики:

- молодша вікова група (196 дітей): проективна методика „Вивчення мотивів взаємодії з дорослими”; рисунковий тест „Дім, дерево, людина”; методика реєстрації соціальної активності дітей;

- середня вікова група (145 дітей): методика реєстрації соціальної активності дітей; діагностика ригідності; шкала самооцінки особистості А.М. Пригожина;

- старша вікова група (202 дітей): методика вивчення потреб у досягненнях; анкетування „Моральні якості особистості”; діагностика схильності до девіантної поведінки.

У ході проведення констатувального етапу експерименту було виявлено спільне та відмінне між вихованцями притулків та дітьми-сиротами, встановлено особливості ціннісно-мотиваційної та поведінкової сфер вихованців закладів державного влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Спільними рисами обох груп досліджуваних дітей визначено: тривожність, ворожість, незахищеність, конфліктність (характерні для 100% дитячих малюнків); невпевненість і бажання втекти від реальності (80% дітей); надмірна залежність від інших (40% досліджуваних); дітям притаманний переважно середній рівень ригідності; високий рівень домагань і відносно низький показник самооцінки, різниця між рівнем домагань і рівнем самооцінки є інваріантною (приблизно 20%).

Відмінності між дітьми з притулків для неповнолітніх та вихованцями дитячого будинку і школи-інтернату властиві для таких показників: активність – у вихованців притулку переважають активні форми спілкування з дорослими (78% проти 41% вихованців дитячого будинку); більшість вихованців притулку (87%) мають високий рівень соціальної активності, їх показники за всіма шкалами майже вдвічі вищі за ті, що були зафіксовані у дітей з інтернату. При дослідженні моральних якостей особистості виявлено, що показники дітей з інтернату є високими тільки за однією шкалою – „відповідальність” (71,5%). Натомість показники вихованців притулку значно вище (хоча і недостатньо високі) за шкалами „чесність” (43%), і абсолютно переважають (в порівнянні з нульовими результатами дітей з інтернату) за шкалами „щирість” (71%) і „справедливість” (86%). Діагностика схильності до девіантної поведінки виявила тенденції до адиктивної (у дітей з інтернату) і саморуйнівної (у вихованців притулку) видів поведінки.

Таким чином, результати констатувального етапу експериментального дослідження засвідчили необхідність створення науково-методичного супроводу вихованців закладів державного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що дозволить підвищити рівень їх соціальної компетентності для подальшої успішної життєдіяльності. На основі аналізу науково-теоретичної бази дослідження та отриманих у ході констатувального етапу експерименту результатів, було створено модель організації процесу виховання у притулку для неповнолітніх (рис. 1).

В основі реалізації моделі лежать психолого-педагогічні умови, що дозволяють підвищити ефективність виховного процесу у притулку для неповнолітніх та забезпечити формування соціально компетентної особистості вихованців притулку (результативний компонент моделі):

- максимальна психологізація виховного середовища;
- виховання через активне соціальне наочіння;
- реалізація виховних задач через індивідуальні форми діяльності;

– оптимістичний погляд на можливості реінтеграції безпритульних дітей.

Зазначені умови визначають вибір психолого-педагогічних методів, засобів і форм вихованої діяльності у притулку для неповнолітніх (процесуальний компонент моделі).

Цільовий компонент моделі – окреслені мета та завдання виховної діяльності у притулку – визначає чотири етапи психолого-педагогічної роботи спеціалістів: діагностичний, організаційний, педагогічної корекції, підсумковий (змістовий та контрольно-регулюючий компоненти).

Перше завдання – різнобічне вивчення особистості дитини – забезпечує діагностичний етап організації процесу виховання. Він передбачає вивчення соціальної ситуації розвитку дитини; визначення її освітнього рівня; дослідження індивідуальних психологічних характеристик і особливостей вихованців. У ході реалізації першого завдання використовувалися такі методи: спостереження; біографічний метод; експертна оцінка; інтерв'ю; проєктивні та рисункові тести; тестування; особистісні опитувальники; бесіда.

Організаційний етап має на меті створення індивідуального плану роботи з вихованцем на основі врахування результатів діагностики та задоволення інтересів дитини. Цей етап забезпечує цілеспрямованість, систематичність і неперервність освітньо-виховної роботи, зумовлює дотримання створеного плану дій, занесення до індивідуальної картки дитини всіх досягнутих нею результатів, внесення оперативних видозмінень разом з обґрунтуванням їх доцільності. На цьому етапі доцільними є такі методи: бесіда; консультування; превентивний метод; регламентування; інструктаж; нормування; постановка перспектив; організація успіху; цілепокладання; методи організації діяльності.

На етапі педагогічної корекції реалізуються завдання усунення негативних чинників, що впливають на розвиток особистості; закріплення соціально очікуваних форм поведінки, створення умов для самовиховання

особистості за допомогою таких методів, як соціально-медичний догляд; трудотерапія; статусне переміщення; групова терапія; кризова інтервенція; контроль і перевірка виконання; психогімнастика; ігрова корекція; арттерапія; тренінг; емпатійне слухання; позитивний приклад; привчання; переконання; заохочення; вправлення; організація дозвілля; методи спілкування.

Завданням підсумкового етапу виховної роботи з дитиною є порівняльний аналіз попередніх і досягнутих результатів з метою надання рекомендацій щодо подальшої реінтеграції дитини, що відображено в обліково-статистичній картці дитини і відправлено за місцем її подальшого перебування разом з іншими документами. Такий підхід дозволяє забезпечити наступність виховної роботи, зберігає час і матеріальні ресурси психолого-педагогічного складу наступного місця проживання дитини; створює умови для її сприятливої адаптації. Крім повторного використання діагностичних методів (для фіксації змін особистості та поведінки вихованця) на цьому етапі використовуються методи: експертного прогнозу; контролю; патронажу; посередництва.

Формувальний етап дослідження дозволив на основі теоретичної моделі експериментально перевірити запропоновані в гіпотезі психолого-педагогічні умови організації процесу виховання у притулку для неповнолітніх. Рівень розвитку соціальної компетентності у ході експериментального дослідження контролювався за її трьома основними складовими – мотиваційною, ціннісною, поведінковою. Результати формувального етапу експерименту засвідчують існування у підлітків експериментальної групи позитивної динаміки розглянутих компонентів соціальної компетентності (табл. 1). Так, в експериментальній групі рівень потреб у досягненнях зріс на 10,6%; в середньому на 2,7% зросла кількість респондентів з високим і середнім рівнем прояву моральних якостей; схильність до саморуйнівної поведінки знизилася на 52,6%, девіантної – на 26,3%, адиктивної, агресивної та делінквентної – на 13,1 %.

Таблиця 1

Зведені дані щодо сформованості соціальної компетентності підлітків за її основними компонентами (згідно з проведеними методиками) до і після проведення формувального етапу експерименту (у % та абсолютних величинах)

№	Компоненти соціальної компетентності	Методика	Результати ЕГ				Результати КГ			
			До		Після		До		Після	
			у %	а.в	у %	а.в	у %	а.в	у %	а.в
1.	Мотиваційний компонент	<i>Рівні потреби у досягненнях:</i> <i>високий</i> <i>середній</i> <i>низький</i>	0 78,9 21,1	0 30 8	5,3 84,2 10,5	2 32 4	0 84,4 15,6	0 38 7	0 84,4 15,6	0 38 7
2.	Ціннісний компонент	<i>Рівні моральних якостей:</i> <i>відповідальності високий</i> <i>середній</i> <i>низький</i> <i>чесності високий</i> <i>середній</i> <i>низький</i> <i>щиросердності високий</i> <i>середній</i> <i>низький</i> <i>справедливості високий</i> <i>середній</i> <i>низький</i>	42,1 26,3 31,6 42,2 28,9 28,9 71,1 28,9 0 86,8 13,2 0	16 10 12 16 11 11 27 11 0 33 5 0	47,4 26,3 26,3 42,2 34,2 23,6 71,1 26,3 2,6 89,5 10,5 0	18 10 10 16 13 9 27 10 1 34 4 0	40 28,9 31,1 42,2 31,1 26,7 64,4 24,4 11,2 71,1 24,4 4,5	18 13 14 19 14 12 29 11 5 32 11 2	42,2 28,9 28,9 40 26,7 33,3 64,4 26,6 9 73,3 22,2 4,5	19 13 13 18 12 15 29 12 4 33 10 2
3.	Поведінковий компонент	<i>Наявність асоціальних форм поведінки:</i> <i>схильність до девіантної поведінки виражена</i> <i>не виражена</i> <i>схильність до адиктивної поведінки виражена</i> <i>не виражена</i> <i>схильність до саморуйнівної поведінки виражена</i> <i>не виражена</i> <i>схильність до агресії та насильства виражена</i> <i>не виражена</i> <i>наявність вольового контролю емоційних реакцій виражена</i> <i>не виражена</i> <i>схильність до делінквентної поведінки виражена</i> <i>не виражена</i>	36,8 63,2 26,3 73,7 76,3 23,7 26,3 73,7 50 50 26,3 73,7	14 24 10 28 29 9 10 28 19 19 10 28	13,2 86,8 13,2 86,8 23,7 76,3 13,2 86,8 50 50 13,2 86,8	5 33 5 33 9 29 5 33 19 19 5 33	51,1 48,9 13,3 86,7 64,4 35,6 37,8 62,2 48,9 51,1 24,4 75,6	23 22 6 39 29 16 17 28 22 23 24,4 51,1	37,8 62,2 24,4 75,6 48,9 51,1 24,4 75,6 75,6 24,4 48,9 51,1	17 28 11 34 22 23 11 34 34 11 22 23

Вірогідність результатів формувального етапу експерименту підтверджено за допомогою методів математичної статистики, а саме критерію знаків G і критерію кутового перетворення Фішера ц*.

Таким чином, якісний та кількісний аналіз результатів експериментальної роботи підтвердив гіпотезу дослідження, ефективність психолого-педагогічних умов організації процесу виховання у притулку для неповнолітніх та доцільність їх впровадження в навчально-виховний процес закладів державного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та експериментальна перевірка актуальної та соціально значущої проблеми організації виховного процесу в притулках для неповнолітніх, що полягає в науково-теоретичному обґрунтуванні психолого-педагогічних умов організації процесу виховання у притулку для неповнолітніх та розробці науково-методичного забезпечення їх впровадження у виховний процес закладів державного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Результати теоретичного та експериментального дослідження підтвердили гіпотезу дисертаційної роботи, забезпечили виконання поставлених завдань та дозволили сформулювати такі висновки.

1. Аналіз джерельної бази дисертаційної роботи дав змогу сформулювати основні підходи до проблеми виховної діяльності у притулку для неповнолітніх, виявити та конкретизувати базові поняття дослідження: „соціальне сирітство”, „дитяча безпритульність”, „вихованець притулку для неповнолітніх”, „психолого-педагогічні умови виховання у притулку для неповнолітніх”, „соціальна компетентність вихованця притулку”. Ми розглядаємо соціальне сирітство як суспільне явище, за якого дитина перебуває поза цілеспрямованим просоціальним виховним середовищем сім'ї; дитячу безпритульність – як явище, зумовлене відсутністю у дитини постійного місця проживання, і, таким чином, умов та можливостей соціалізації. Вихованець притулку для неповнолітніх – дитина, яка внаслідок соціальних і/або сімейних умов перебуває у притулку для неповнолітніх. Соціальну компетентність вихованця притулку визначаємо як готовність дитини до активної просоціальної самореалізації в усіх суспільно значущих сферах життя (шлюб, робота, громадська діяльність, дозвілля тощо). Психолого-педагогічні умови виховання у притулку для неповнолітніх характеризуємо як сукупність внутрішніх та зовнішніх психолого-

педагогічних впливів, необхідних і достатніх для формування соціально компетентної особистості вихованця притулку.

За результатами теоретичного аналізу визначено основні підходи до розгляду явища соціального сирітства, які зумовлюють можливості та методи реінтеграції зазначеної категорії дітей, а саме: соціальний, психологічний та педагогічний. Соціальний підхід визначає об'єктивні причини виходу дітей на вулицю та можливості державної політики щодо ліквідації несприятливих соціальних умов. Психологічний підхід ґрунтується на суб'єктивних переживаннях дитиною свого статусу, розглядає особливості психічного розвитку дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, вивчає можливості мінімізації деприваційних впливів. Педагогічний підхід ґрунтується на визначенні пріоритетності виховного впливу мікросередовища дитини.

2. Розгляд системи державного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених піклування батьків дозволив визначити в ній роль та місце притулків для неповнолітніх. Притулок для неповнолітніх є перехідною ланкою від асоціальної сім'ї (або вулиці) до системи державного виховання; його ознаками є відкритість (з огляду на можливість улаштування дитини) і тимчасовість (до 3-х місяців), а провідним завданням – вилучення дитини з кризового середовища, визначення її подальшого місця перебування, реінтеграція дитини. Здійснене дослідження системи опіки в Україні дозволило дійти висновку, що притулок для неповнолітніх є актуальним як єдиний в Україні заклад тимчасового утримання дітей, що має право подальшого влаштування дитини.

3. За результатами дослідження обґрунтовано психолого-педагогічні умови, які забезпечують зростання ефективності процесу виховання у притулку для неповнолітніх. До них відносимо: максимальну психологізацію виховного середовища; виховання через активне соціальне научіння; реалізацію виховних задач через індивідуальні форми діяльності; оптимістичний погляд на можливості реінтеграції безпритульних дітей. На

основі визначених умов теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено модель організації процесу виховання у притулку для неповнолітніх, яка складається з цільового, змістового, процесуального та результативного компонентів і описує мету, завдання, етапи та методи впровадження умов у практику виховної діяльності притулків. Інноваційний характер проведеної роботи полягає у включенні соціальної компетентності вихованців притулку як мети реінтеграційної виховної діяльності, а також у вперше здійсненню науковому аналізу виховної діяльності притулків для неповнолітніх.

4. Здійснене дослідження дозволило розробити організаційно-методичний супровід формування соціальної компетентності вихованців притулку для учасників соціальної підтримки безпритульних: спецкурс для дітей „Вчимося жити, любити і дружити”; спецкурс для волонтерів вищих навчальних закладів та ЦССМ „Підготовка волонтерів до роботи з соціальними сиротами”; майстер-клас для спеціалістів „Діти поза виховним середовищем сім’ї: біологічні та соціальні сироти”. Результатом впровадження авторських розробок є зміна структурних компонентів соціальної компетентності вихованців притулку, а саме: мотиваційного компоненту – зростання потреб у досягненнях на 10,6%; ціннісного компоненту – підвищення в середньому на 2,7% кількості респондентів з високим і середнім рівнем прояву моральних якостей; поведінкового компоненту – зниження схильності до саморуйнівної поведінки на 52,6%, девіантної – на 26,3%, адиктивної, агресивної та делінквентної – на 13,1 %.

Проведене дисертаційне дослідження не претендує на повноту та завершеність вирішення завдання організації виховної роботи у притулку для неповнолітніх, оскільки не вичерпує всіх аспектів проблеми. Подальшої розробки потребує система спеціалізованої підготовки та методичного забезпечення працівників притулку; комплекс умов для подолання наслідків деприваційних впливів та насильства, яке пережили діти у минулому; вирішення проблеми якнайкращого місцевлаштування дитини; забезпечення

державою соціального супроводу і контролю за умовами подальшого проживання дитини; розв'язання проблеми гідної освіти дітей-сиріт.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ ВИКЛАДЕНО В ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ

1. Павлик Н.П. Історико-педагогічний аналіз проблеми соціального сирітства в Україні // Вісник Житомирського державного педагогічного університету. – 2003. – Випуск 13. – С. 158-161.
2. Павлик Н.П. Особливості формування соціальної компетентності дитини у притулку для неповнолітніх // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: Зб. наук. пр. / Редкол.: Т.І. Сущенко (відп. ред.) та ін. – Київ-Запоріжжя. – 2004. – Вип. 31. – С.121-125.
3. Павлик Н.П. Концептуальні засади організації соціального виховання у притулку для неповнолітніх // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди: Науково-теоретичний збірник. – Переяслав-Хмельницький. – 2005. – С. 277-284.
4. Павлик Н.П. Зміст роботи з безпритульними дітьми у світових педагогічних теоріях // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. – Зб. наук. пр. – Вип. 8. – Кн. 2. – К., 2005. – С. 318-322.
5. Павлик Н.П. Компетентність як категорія теорії виховання // Гуманітарний вісник державного вищого навчального закладу “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”: Науково-теоретичний збірник. – Переяслав-Хмельницький. – 2006. – С. 354-357.
6. Павлик Н.П. Підготовка волонтерів до роботи з соціальними сиротами. Навчально-методичний посібник. – Житомир, 2004. – 72 с.
7. Павлик Н.П. Становище дітей в Україні: оцінка ЮНІСЕФ // Педагогічна творчість: науковий пошук молодих дослідників: Збірник науково-методичних праць / за ред. проф. М.В. Левківського. – Житомир: ЖДПУ, 2002. – С. 88-89.
8. Павлик Н.П. Соціальне сирітство в законодавчому полі України // Соціально-педагогічні проблеми сучасної середньої освіти в Україні: Зб.

наук. праць / За заг. ред. доц. Сейко Н.А. – Житомир: ЖДПУ, 2002. – С. 11-14.

9. Павлик Н.П. Соціальне сирітство як науково-теоретична категорія // Шкільний світ. – 2003. – №19 (195). – травень. – С. 7-8.

10. Павлик Н.П. Безпритульність як феномен постмодерністського суспільства // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2004. – №1(6). – січень-березень. – С. 36-41.

11. Павлик Н.П. Формування соціальної компетентності дитини у притулку як гуманістичний процес // Гуманізм та освіта: Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції. – Том 1. – Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2004. – С.106-108.

12. Павлик Н.П. Виховання дитини у притулку як особистісно орієнтований процес // Актуальні проблеми гуманітарної освіти: збірник наукових праць // за заг. ред. д.п.н., проф. Оникович Г.В. та канд. фіз.-мат.н., проф. Ломаковича А.М. – Київ-Кременець: РВЦ КОПІ ім. Тараса Шевченка. – 2004. – С. 77-79.

13. Павлик Н.П. Волонтерська діяльність як засіб виховання студентської молоді // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість: Зб. матеріалів VIII Всеукр. наук.-практ. конф.: У 6-ти т. / Редкол. І.І. Тимошенко (відп. ред.) та ін. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2005. – Т.4. – С. 127-130.

14. Павлик Н.П. Особенности славянского менталитета в опекуновстве социальных сирот // Менталитет славян и интеграционные процессы: история, современность, перспективы: материалы IV международной научной конференции / под общ. ред. В.В. Кириенко. – Гомель: УОГГТУ им. П.О. Сухого, 2005 – С. 343-345.

15. Павлик Н.П. Сімейна дезадаптація як чинник виникнення дитячої безпритульності // Ідея опіки дітей і молоді в історико-педагогічній науці: Зб. наук. праць. – Івано-Франківськ, 2005. – С. 83-87.

16. Павлик Н.П. Соціальне сирітство очами дитини // Проблеми соціалізації особистості у теорії та практиці сучасної науки: Матеріали конференції. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2005. – С. 77-80.

17. Павлик Н.П. Результативність дослідно-експериментальної роботи щодо впровадження моделі виховання соціальної компетентності у притулку для неповнолітніх // Системний підхід до підготовки фахівців управління персоналом: Матеріали конференції / За заг. ред. С.М. Коляденко. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. – С.52-59.

АНОТАЦІЇ

Павлик Н.П. Психолого-педагогічні умови організації процесу виховання у притулку для неповнолітніх. – Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2007.

Дисертацію присвячено актуальній проблемі організації виховного процесу притулків для неповнолітніх на засадах гуманістичного та діяльнісного підходів.

У дисертації проаналізовано процес організації виховної роботи з безпритульними дітьми в історичному, науково-педагогічному, соціальному та психологічному аспектах; здійснено наукове уточнення понять „соціальне сирітство”, „дитяча безпритульність”, „вихованець притулку для неповнолітніх”, „психолого-педагогічні умови виховання у притулку для неповнолітніх”; здійснено аналіз системи державного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених піклування батьків; визначено роль та місце притулків для неповнолітніх в системі закладів державного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених піклування батьків; проаналізовано провідні чинники виходу дітей на вулицю; встановлено відмінності у розвитку вихованців притулків та дитячих будинків і шкіл-інтернатів; визначено основні складові соціальної компетентності особистості вихованця притулку. За результатами теоретичного аналізу виявлено психолого-педагогічні умови підвищення ефективності виховного процесу у притулку для неповнолітніх: максимальна психологізація виховного середовища; виховання через активне соціальне научіння; реалізація виховних задач через індивідуальні форми діяльності; оптимістичний погляд на можливості реінтеграції безпритульних дітей. У роботі теоретично обґрунтовано і експериментально перевірено модель організації процесу виховання у

притулку для неповнолітніх; розроблено науково-методичні рекомендації щодо формування соціальної компетентності вихованців притулку.

Ключові слова: соціальне сирітство, дитяча безпритульність, притулок для неповнолітніх, психолого-педагогічні умови, соціальна компетентність.

Павлик Н.П. Психолого-педагогические условия организации процесса воспитания в приюте для несовершеннолетних. – Рукопись. Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2007.

В диссертации рассматривается актуальная проблема организации воспитательного процесса в приюте для несовершеннолетних на основании гуманистического и деятельностного подходов.

В диссертации проанализирован процесс организации воспитательной работы с беспризорными детьми в историческом, научно-педагогическом, социальном и психологическом аспектах. Изучение историко-педагогического опыта работы позволило установить принципы организации воспитательной работы с бесприютными детьми – принцип общественной адекватности, индивидуального подхода, опоры на активность и самостоятельность ребенка. В диссертации представлено содержание воспитательной деятельности с рассматриваемой категорией, а именно: создание систем самоуправления и поощрения детей, особое внимание к личности педагога, воспитание посредством труда, обучения, коллективной деятельности, что определяет результат – социально компетентную личность. Психологический подход основывается на минимизации депривационных влияний на развитие ребенка, что обуславливает переход к семейным формам воспитания. Социальный подход определяет причины выхода детей на улицу и возможности государственной политики устранить неблагоприятные социальные условия.

В исследовании произведено научное уточнение понятий „социальное сиротство”, „детская беспризорность”, „воспитанник приюта для несовершеннолетних”, „психолого-педагогические условия воспитания в приюте для несовершеннолетних”; совершен анализ системы государственного воспитания детей-сирот и детей, лишённых заботы родителей; определены роль и место приютов для несовершеннолетних в системе учреждений государственного воспитания детей-сирот и детей, лишённых заботы родителей; проанализированы основные причины выхода детей на улицу на микро-, мезо-, макро и мегауровнях.

По результатам теоретического анализа в диссертации раскрыты психолого-педагогические условия повышения эффективности воспитательного процесса приютов для несовершеннолетних: максимальная психологизация воспитательной среды; воспитание через активное социальное научение; реализация воспитательных задач через индивидуальные формы деятельности; оптимистический взгляд на возможности реинтеграции бесприютных детей. Исходя из представленных условий, была обоснована и экспериментально проверена модель организации процесса воспитания в приюте для несовершеннолетних, целевым компонентом которой является формирование социальной компетентности воспитанников приюта. Эффективность разработанной модели и выявленных психолого-педагогических условий подтверждена экспериментальным путем. Проведенное исследование позволило разработать научно-методические рекомендации для формирования социальной компетентности воспитанников приюта.

Ключевые слова: социальное сиротство, детская беспризорность, приют для несовершеннолетних, психолого-педагогические условия, социальная компетентность.

Pavlyk N. Psychologico-pedagogical conditions of the organization of educational process in the orphanage. – Manuscript. The thesis on getting the

scientific degree of a candidate of pedagogical sciences in speciality 13.00.07 – theory and methods of education. – National Pedagogical University named after M. Dragomanov. – Kyiv, 2007.

The thesis is dedicated to the urgent problem of the organization of educational process in the orphanage on the principles of humanistic and activity approaches. The process of organization of educational work with homeless children in historical, pedagogical-scientific, social and psychological aspects is analyzed; more precise scientific definition of the notions „social orphanhood”, „homeless children”, „a pupil of the orphanage”, „psychologico-pedagogical conditions of education in the orphanage” is suggested; the analysis of the system of the government support of orphans and children whose parents are deprived of parental rights is made; the role and place of the orphanages in the system of establishments of government support of orphans and children whose parents are deprived of parental rights is defined; the main reasons which make children “go into the street” are analyzed; the differences in the development of the pupils of the orphanage, orphan asylums and boarding schools are determined; the main components of the social competence of the personality of the pupil of the orphanage are characterized.

According to the results of the theoretical analysis psychologico-pedagogical conditions of the effectiveness increase of educational process in the orphanage are pointed out such as: the maximum psycholazation of the educational environment, upbringing through active social education, the realization of the educational tasks through individual activities, the optimistic opinion as for the opportunities of reintegration of homeless children. In the thesis the model of the organization of educational process in the orphanage is theoretically grounded and experimentally tested; the scientific-methodological recommendations as for the formation of social competence of the pupil of the orphanage are worked out.

Key words: social orphanhood, children’s homelessness, orphanage, psychologico-pedagogical conditions, social competence.